

новение воспитателя в потайные уголки юного сердца, если после слова не начинается тонкое и глубокое проникновение – музыка, воспитание не могут быть полноценными” [4, с. 553].

Тесную связь музыкально-эстетическое воспитание имеет с театральным искусством, поскольку они постоянно выступают во взаимной связи одно с другим. С уверенностью можно говорить о том, что театр – это синтез музыкального, изобразительного и декоративно-прикладного искусств в объединении с красотой родного слова.

Воспитание через искусство театра подразумевает развитие полноценного восприятия спектакля, понимания слова этого искусства. Развитие умения воспринимать искусство театра воспитывает эстетические вкусы, повышает художественно-эстетическую культуру студента. Формирование художественно-эстетической культуры студентов с помощью театра рассматривается как динамический процесс, во время которого студенты приобретают новые эстетические знания, умения, формируют суждения, способности и потребности анализа театральной культуры. Театр – это искусство действия. На сцене образы раскрываются в действиях актера непосредственно во время творчества, которое имеет большое влияние на зрителя. Таким образом, студент все время оценивает себя с целью саморазвития и самоусовершенствования, формирования личностных эстетических идеалов. Театр – это искусство действия в объединении с образностью, музыкальностью и чувственностью.

Выводы. Следует помнить, что развитую в эстетическом плане личность характеризует наличие гуманных качеств и чувств, что составляют морально-эстетическое сознание: интерес к искусству, воспитанный художественный вкус, развитие творческих способностей, способность воспринимать и интегрировать художественные произведения, высказывать личностное отношение к ним, аргументировать свои мысли и оценки, проявлять умение анализировать свои поступки и поступки других и, как результат – строить свою жизнь в соответствии с нормами человеческой морали и эстетического совершенства.

Литература

1. Волкова Н.П. Педагогіка : посібник / Н.П. Волкова. – К. : Академія, 2003. – 576 с.
2. Максимюк С.П. Педагогіка : навч. посіб. / С.П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 668 с.
3. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н.Є. Мойсеюк. – 4-ге вид., доповн. – К., 2003. – 615 с.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 5. – 670 с.

МІРОНОВА М.Ю.

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА З НАДАННЯ ДОПОМОГИ В КОНТЕКСТІ ФАХОВОЇ ПЕРЕПІДГОТОВКИ

Професія психолога на сучасному етапі стає дедалі актуальнішою у зв'язку з появою широкого кола соціально-психологічних проблем, вирішення яких потребує кваліфікованої допомоги. У таких умовах актуалізуються питання фахової підготовки й перепідготовки майбутніх психологів у ВНЗ. Проблеми перепідготовки фахівців для різних галузей суспільної практики не є новими, але професія психолога потребує особливої уваги з боку науковців і практиків, адже йдеться про фор-

мування особистості професіонала так званої професії, що допомагає. Кожен слухач системи фахової перепідготовки вже є носієм цінностей конкретної професії й формування. Переформування стереотипів, настанов, уявлень, пов'язаних з його професією, є складним завданням фахової перепідготовки.

Отже, багатоаспектність і складність проблеми фахової перепідготовки психологів потребує ретельного наукового аналізу. Почнемо з того, що таке навчання має відбуватися в умовах особистісної зорієнтованості, на що вказують у своїх працях І. Бех, А. Бойко, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, І. Зязюн, Н. Кічук, Е. Косенко, В. Лозова, А. Мудрик, Н. Ничкало, Т. Сущенко, Н. Тарасович, Н. Щуркова та ін. Дослідники сходяться на думці, що одним з найефективніших факторів формування якостей особистості є врахування її потреб та інтересів, узгоджене з потребами суспільства. Такий підхід стимулюється завданнями реформування професійної освіти психологів у напрямі її особистісної зорієнтованості, що виявляється в наданні переваги особистісному розвитку перед вузько-професійним (О. Асмолов, Г. Балл, М. Боришевський, В. Семиченко та ін.).

У нашому дослідженні ми сконцентруємо увагу на такому аспекті фахової перепідготовки психологів у вищій школі, як розуміння професії психолога як психологічної діяльності з надання допомоги. У такому контексті основним видом, до якого має підготувати ВНЗ майбутніх психологів, є психологічна допомога особистості. Відповіді на запитання *кого навчати? чого навчати? як навчати?* набувають особливого сенсу.

Кого навчати?

Чи може кожен випускник ВНЗ з дипломом про вищу освіту вступати на навчання за спеціальністю “Психологія”? Чи варто запровадити так званий профвідбір на спеціальність?

Чого навчати?

Необхідне усвідомлення того факту, що основним інструментом у роботі психолога є його особистість, а основним видом професійної діяльності – психологічне консультування. З огляду на це ми проаналізуємо професіограму психолога й сутність психологічного консультування як основного виду професійної діяльності психолога.

Розгляд психологічного консультування в контексті професійної діяльності з надання допомоги, як один з її видів дає змогу чіткіше визначити мету, завдання, організаційні й психологічні умови його здійснення, подати їх у вигляді професіограми, яка, згідно з С.Г. Геллерштейном, визначається “сукупністю професійно важливих ознак і їх структурним поєднанням” [3, с. 118–127]. Професіографічне дослідження діяльності здійснюється, виходячи з таких принципів: специфічність – конкретність, поетапність вивчення діяльності – процесуальність, цілеспрямованість, селективність (вибірковість), багаторівневість, динамічність (розвиток суб'єкта й діяльності), системність, ідентичність, використання якісно-кількісних методів [1].

Перелічені параметри необхідно враховувати при розробці концепції фахової перепідготовки психолога. Метою психологічного консультування є психологічна підтримка людини у важких кризових ситуаціях її життєдіяльності та надихання на пошук можливостей їх розв'язання, створення умов надання клієнтові можливості в процесі спілкування і взаємодії з консультантом досліджувати власні внутрішні ресурси, що сприяють вирішенню проблеми.

У поняття психологічної діяльності з надання допомоги можуть бути включені психолого-профілактична й просвітницька робота, психологічне консультування, психокорекція. Види та форми різноманітні й залежать від багатьох причин, таких як цілі, завдання, актуальні запити, теоретичні уявлення, методичні можливості. У певних випадках, коли професійна й особиста підтримка необхідна самим фахівцям, що здійснюють діяльність з надання допомоги, і тим фахівцям, які працюють з людьми (психологам, психотерапевтам, учителям, вихователям, медичним та соціальним працівникам), вона проходить у формі супервізії, балінтівських груп, індивідуальної або групової психотерапії. Досить складно чітко розмежувати їх. Якщо виходити з етимології цих слів, то стають очевидними деякі відмінності.

Слово “консультація” походить від латинського кореня “consulto”, який означає: рада, радитися, турбота, піклуватися. Прийнято вважати, що психологічне консультування, перш за все, спрямоване на орієнтацію людини в можливостях вирішення нею виниклої проблеми. Консультування може бути інформаційним або орієнтаційним, а також більш поглибленим за ступенем дії, тобто спрямованим на зміну ставлення особистості до себе й власної життєвої ситуації, до життя в цілому. Психологічне консультування проводиться при виникненні криз становлення і зростання особистості, міжособистісних конфліктів, сімейних або професійних проблем, гострих психотравмуючих ситуацій.

Слово “корекція” має первинне значення “виправлення”, здійснення психологічної корекції пов’язано з розумінням “норми й патології”, які залежать від тих чи інших теоретичних уявлень і практичних завдань (наприклад, у разі асоціальної поведінки). Існує визначення психологічної корекції як спрямованої психологічної дії на певні психологічні структури з метою забезпечення повноцінного розвитку й функціонування індивіда [5]. При цьому слід зазначити, що психологічна корекція може реалізуватися в різних сферах людської практики: медицині, педагогіці, соціальній роботі, де також вирішуються профілактичні завдання.

Психопрофілактика розглядається як один з різновидів психологічної допомоги та спрямована на запобігання психічним захворюванням, реабілітацію психічно хворих, а також на збереження, поліпшення й зміцнення психічного здоров’я. В останньому аспекті часто вживається поняття “психогігієна”. Щодо цілей і завдань психопрофілактики й психогігієни існують різні думки індивіда [5]. У цілому ж до видів психопрофілактичної та психогігієнічної роботи можуть бути віднесені й консультування, і корекція, і психотерапія.

Професійна психологічна діяльність з надання допомоги здійснюється спеціальними способами й методами через безпосереднє спілкування та взаємодію з людиною в різних формах: індивідуальній, груповій, самотійній, опосередкованій. Індивідуальна форма здійснюється фахівцем у вигляді індивідуальної бесіди, консультації, психотерапевтичної сесії. Кількість зустрічей, їх тривалість та інші організаційні моменти такої допомоги зумовлюються заздалегідь і визначаються у формі контракту між клієнтом і фахівцем, який допомагає, з урахуванням запити клієнта, можливостей і об’єктивних умов, що є в кожному випадку.

Групова форма заснована на проведенні групових занять, повчальних і тренінгових процедур. Вплив групи на людину величезний. Члени групи отримують у ній підтримку і зворотний зв’язок від людей, що мають схожі проблеми

та переживання. В атмосфері довіри й комфортності людина стає здатною експериментувати з різними стилями відносин, пробувати нові способи поведінки, які потім переносяться в зовнішній світ.

Самостійна психологічна допомога виявляється в турботі про себе й своє особистісне зростання. Успіх цього виду допомоги багато в чому залежить від рівня розвитку самосвідомості особистості, її потреб і готовності до самореалізації й самоактуалізації. Опосередкована психологічна допомога може бути здійснена в процесі взаємодії або під впливом мистецтва (література, живопис, архітектура, музика, театр), природи, при виконанні якої-небудь діяльності (професійної, спортивної тощо), а також у процесі спілкування в різних ситуаціях з різними людьми, фахівцями безпосередньо в галузі надання психологічної допомоги. Спеціальні форми психологічної допомоги включають арт-терапію, казкотерапію, терапію через роботу зі сновидіннями і з використанням медитативної техніки (або медитацій) тощо. У цілому при будь-якому вигляді й формі психологічної допомоги можна сказати, що вона здійснюється через створення певних організаційних і психологічних умов, які дають людині змогу справлятися із ситуацією, що турбує її. Практичне забезпечення професійної психологічної діяльності з надання допомоги залежить від трьох аспектів, що визначають її характер і напрям.

Актуальність і готовність людини до надання допомоги є першою й необхідною психологічною умовою її надання. Наукові дані про вікові та індивідуальні особливості розвитку особистості показують, що на різних етапах можуть виникнути специфічні для кожного віку актуальні проблеми, пов'язані з необхідністю освоєння нових життєвих ситуацій і нового досвіду. Безумовно, ступінь готовності до надання психологічної допомоги, очікування щодо її результатів залежать від розвитку самосвідомості особистості слухачів спеціальності "Психологія", її інтелектуальних, емоційних, вольових, характерологічних, вікових, статевих особливостей.

Другий аспект – готовність фахівця до надання психологічної допомоги. Сприятливість дії психологічної допомоги багато в чому визначається мотивацією, позицією особистості та професіоналізмом фахівця, який допомагає. На сьогодні прийнято говорити про особистісні передумови для надання психологічної допомоги, про особу психолога, психолога-консультанта тощо.

Третій аспект – це теоретико-методологічна база, яка лежить в основі організації та проведення психологічної допомоги, визначаючи її специфіку й напрям. У сучасній психологічній науці існує ряд теоретичних концепцій і відповідних методів, що дають змогу надавати психологічну допомогу. Психологічне консультування не обмежується навчанням, інформуванням, рекомендаціями або посередництвом щодо фахівців іншого профілю. Згідно з гуманістичною парадигмою, психологічне консультування спрямоване на актуалізацію здатності клієнта піклуватися про себе й своє життя. Консультування допомагає людині, що перебуває в безперервному процесі становлення й зростання, адекватніше та повніше сприймати себе та інших людей, змінюватися, роблячи гнучкішою систему внутрішніх і зовнішніх відносин [5].

Звернення по психологічну консультацію визначається або бажанням клієнта отримати певну психологічну інформацію (з приводу сім'ї, дітей, професії то-

що), або прагненням до самопізнання й самовдосконалення. Незалежно від завдань, що вирішуються в процесі психологічної консультативної роботи, необхідно дотримання певних етичних принципів, що забезпечують безпеку ситуації консультування, його ефективність і найбільш сприятливі наслідки. Тому проблеми етичної підготовки майбутніх психологів є вкрай важливими, особливо актуальними, коли йдеться про фахову перепідготовку психологів. Етичні принципи роботи психолога мають стати провідними ідеями фахової підготовки майбутніх фахівців з психології. Отже, принцип “не нашкодь” – це гуманне ставлення до людини; він є першим і основним, оскільки якими б не були широкими пізнання в галузі психології, ніколи не варто забувати про тонкість, загадковість і вразливість душі кожної людини. Принцип “обережності й терпіння”, безумовно, пов’язаний з попереднім і є певним гарантом його виконання. Крім того, ніколи не можна точно визначити напрям і швидкість, з якою проходить процес зміни клієнта. Принцип “чесності й відвертості” необхідний для створення відкритішої та надійнішої ситуації, що сприяє підвищенню усвідомленості й відповідальності клієнта. Принцип “професіоналізму та конфіденційності” забезпечує захищеність клієнта й стимулює його упевненість у собі, у своїх можливостях і силах. Дотримання перелічених принципів є важливою основою, своєрідною платформою для створення умов, що стимулюють зміни, які відбуваються у внутрішньому, суб’єктивному світі клієнта, у його відчуттях, фантазіях, думках, бажаннях і відносинах. При консультуванні важливо потурбуватися про створення двох груп умов – організаційних і психологічних, які, безумовно, взаємопов’язані. Організаційні умови психологічного консультування включають організацію простору, часу й оплати.

Психологічні умови консультування передбачають єдність трьох аспектів. Перший з них пов’язаний з актуальністю для клієнта і його готовністю до отримання допомоги. Психологічну готовність до надання допомоги ми визначаємо як стан особистості, що характеризується наявністю активного бажання подолати ту чи іншу проблему (криза), а також позитивним ставленням до запропонованої форми допомоги й довірою до неї. Ступінь готовності до надання психологічної допомоги, а також очікування щодо її результатів залежать від розвитку самосвідомості клієнта, його інтелектуальних, емоційних, вольових, характерологічних, вікових і статевих особливостей. Як наголошувалося раніше, зацікавленість клієнта у власному житті та прагнення змінити його визначаються такими, що становлять його турботи (болем, надією, прагненням виконати роботу та спрямованістю на пошук внутрішніх ресурсів) і слугують фундаментальною підставою для допомоги йому.

Другий аспект зумовлений готовністю майбутнього та актуального психолога до надання допомоги, впливом його особистісних особливостей. Відомі психологи (А. Адлер, К. Роджерс, Р. Мей та ін.) відзначали, що оскільки особистість психолога-консультанта є тим інструментом, яким він користується в процесі своєї роботи, то увага до її особливостей і постійного розвитку набуває особливого значення не тільки для самого консультанта, а й для його клієнта. У цілому для ефективної психологічної допомоги необхідна позитивна установка до особи іншої людини (клієнта), а головне – віра в її здатність вирішити власну проблему. Упередженість, неухважність, неприродність і зайва критичність консультанта, безумовно, заважають працювати. На думку К. Роджера, позитивна установка щодо іншої людини може бути створена завдяки безоцінному став-

ленню й безумовному прийняттю особистості іншого, а також конгруентності, тобто здатності бути самим собою в процесі взаємодії. Саме формуванню таких властивостей має бути посвячена фахова підготовка психологів у процесі післядипломної перепідготовки.

Безоцінне ставлення до клієнта означає, що інша людина приймається в її самоцінності, без урахування умов і зовнішніх оцінок (з боку іншого), незалежно від її заслуг і помилок. Таке ставлення допомагає клієнтові відчувати унікальність власного “Я”. При оцінюванні клієнт може зайняти оборонну позицію унаслідок відчуття загрози з боку консультанта. Установка на безоцінне ставлення не означає абсолютного уникнення оцінок, оскільки допускає в деяких випадках перенесення їх на емоційні відносини, пов’язані із суб’єктивними відчуттями самого консультанта.

Безумовне прийняття особистості клієнта означає довіру до нього, визнання його унікальності, його права бути таким, яким він є, тобто його права думати, відчувати, проводитися так, як він вважає для себе можливим, незалежно від “видимої безглуздості”. Безумовне прийняття пов’язане з готовністю вислухати іншу людину, бажанням зрозуміти і побачити проблему її очима. Це порівняно з тим, що називається “Даоською любов’ю” (термін введений у психологію А. Маслоу), яка не визначає, не обмежує, не пропонує, не судить і нічого не чекає взамін. Таке емпатичне ставлення до клієнта підтримує його упевненість у своїх силах, здатність вивчати, розуміти, приймати й удосконалювати себе.

Здатність консультанта бути конгруентним передбачає чесне ставлення до себе, відображення своєї суперечності, складності й неоднозначності. Таке вміння усвідомлювати та відповідати своєму внутрішньому стану, щиро виражати реальні відчуття, думки, наміри й відносини сприяє створенню відчуття надійності в клієнта. Узагальнюючи все сказане, ще раз підкреслимо особисту відповідальність фахівця, який надає допомогу, за створення довірчих, безпечних умов, що сприяють активній позитивній і творчій позиції клієнта в процесі надання йому допомоги, а також за наслідки роботи, що проводиться.

Третій, не менш важливий аспект, передбачає створення такого типу відносин з клієнтом, які забезпечують найбільш сприятливі умови для актуалізації й розвитку здатності клієнта піклуватися про себе. Згідно з Дж. Б’юдженталем, можливе виділення ряду параметрів, що характеризують особливості відносин у процесі консультування: присутність, рівень комунікації, ступінь дії, локус уваги тощо [2].

Присутність передбачає взаємну залученість консультанта й клієнта в безпосередній процес взаємодії в цей конкретний момент часу та підтримку постійного контакту (союзу) між ними. Рівень комунікації може змінюватися від поверхневого, формального, коли майже відсутнє взаєморозкриття при спілкуванні, до глибоко особистісного, інтимного – найвищого терапевтичного рівня. Дотримання певної відповідності в рівнях комунікації є тим стрижнем, який визначає їх подальшу взаємодію. Тому особливу увагу в процесі фахової перепідготовки треба приділяти практичним заняттям та практикам квазіпрофесійної спрямованості.

Ступінь дії (тиск) змінюється в діапазоні від найслабкішого при звичайному слуханні (навіть у разі абсолютного мовчання воно має місце, оскільки присутній сам співрозмовник з неминучими невербальними реакціями) до най-

більш сильного тиску при ставленні питань, що звужують тему й структурують розмову. Найсильніший тиск відбувається, якщо співрозмовника закликають зробити що-небудь конкретне (у вигляді команд, посилянь на авторитети), у разі, коли дається суб'єктивний зворотний зв'язок, а також при позитивному та негативному оцінюванні клієнта.

Локус уваги в процесі спілкування може бути спрямований на одного із співрозмовників, на їх взаємодію, на відносини з іншими людьми або подіями, не включеними в контекст цієї взаємодії. Спілкування проходить ефективніше, коли локуси взаємодії обох сторін збігаються. Бажання добра, пошана й інтерес до людини в процесі спілкування з ним допомагають психологові позбавитися від необхідності постійно мотивувати свої вчинки на угоду власних егоїстичних амбіцій. Завдяки цьому, як стверджує Р. Мей, той, хто надає допомогу, отримує дійсне прояснення, сплеск творчої енергії, без чого практично неможлива така важка благородна робота. Р. Нельсон-Джоунс характеризує психологічне консультування як особливий вид відносин допомоги, які в разі свого позитивного розвитку значно сприяють досягненню ефективних результатів у підтримці клієнта при вирішенні ним життєво важливих проблем [4]. Саме тому треба розглядати сформульовану нами проблему ширше, як надання чи ненадання можливості слухачам спеціальності "Психологія" отримання диплома психолога, оскільки йдеться про потенційну можливість чи неможливість такого випускника виконувати обов'язки психолога на професійному рівні.

Психологічне консультування необхідно розглядати в змістовному і процесуальному аспектах. Зміст психологічного консультування визначається як запитом клієнта, його турботою, так і теоретико-методичною парадигмою, на якій будується робота. Отже, можливе виділення:

- інформувального консультування, що полягає в наданні інформації на запит клієнта, який стосується наукових і практичних аспектів психології або суміжних з нею дисциплін;
- профільного консультування, що орієнтує клієнта, наприклад, на який-небудь вид професійної діяльності, відповідно до його схильностей і можливостей;
- особистісно-підтримувального консультування, що допомагає людині, яка перебуває у важкій кризовій ситуації;
- особистісно-змінювального консультування, що сприяє самоактуалізації, становленню та зростанню особистості.

Висновки. Отже, фахова перепідготовка психологів в умовах післядипломної освіти потребує детального вивчення як на науково-теоретичному, так і на методичному, методологічному, практичному та етичному рівнях.

Література

1. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности : учеб. пособ. для вузов / В.А. Бодров. – М. : ПЕРСЭ, 2001. – 511 с.
2. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта / Дж. Бьюдженталь. – СПб. : Питер, 2001. – 304 с.
3. Геллерштейн С.Г. К вопросу о профессиональной типологии. История советской психологии труда (20–30-е гг. XX в.) / С.Г. Геллерштейн ; [под ред. В.П. Зинченко, В.М. Мунипова, О.Г. Носковой]. – М. : Изд-во Московского университета, 1983. – 359 с.
4. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования / Р. Нельсон-Джоунс. – СПб. : Питер, 2000. – 464 с.
5. Психотерапевтическая энциклопедия / [общ. ред. Б.Д. Карвасарского]. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 752 с.